Amerikan Belgelerinde Türkiye'nin İç Politikası: Ecevit ve Demirel Hükümetleri Dönemi (1974 - 1980)

Turkey's Domestic Politics in the American Archives: Ecevit and Demirel Governments (1974-1980)

Murat KASAPSARAÇOĞLU*

Öz

1973 seçimlerinden 12 Eylül darbesine kadar geçen süreç Ortanın Solu sloganıyla seçimlerden birinci parti olarak çıkan ancak tek başına hükümet kurabilecek meclis çoğunluğuna sahip olmayan Ecevit'in Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile Demirel'in Adalet Partisi (AP) arasında kıyasıya bir mücadele ve birbirini yıpratma çabasıyla geçmiştir. Bu süreçte hükümet ardarda iki lider arasında el değiştirmiş ve ortaya çıkan siyasal istikrarsızlık Türkiye'nin özellikle ekonomik ve sosyal alanlarda tıkanmasına ve 12 Eylül darbesine giden yolun açılmasına neden olmuştur. Türk-Amerikan ilişkileri kapsamında literatürde bu dönemde yaşanan haşhaş ve Kıbrıs sorunlarıyla ilgili pek çok çalışma olmasına rağmen Türkiye'de 1974-1980 yılları arasında yaşanan iç gelişmeler ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) bu gelişmelere bakışı hakkında bir çalışma yapılmamış olması bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Bahsedilen süreçte ABD'nin Türkiye'deki iç gelişmeler hakkındaki tutumu, Ecevit ve Demirel hükümetleri dönemi olarak iki ayrı bölümde, birincil ve ikincil kaynaklar ışığında incelenmiştir. Bu çalışmada elde edilen en önemli bulgulardan ilki ABD'nin Ecevit ve Demirel'i oldukça rasyonel bir şekilde değerlendirdiği ve her iki liderin politikalarına karşı kendi çıkarları doğrultusunda pozisyon aldığıdır. Çalışmada elde edilen bir diğer bulgu ise ABD'nin özellikle 1979 yılında İran'da meydana gelen Humeyni devriminden sonra İran'la ilişkilerinin bozulmasıyla aynı durumun Türkiye'de de meydana gelebileceği konusunda endişelerinin artmış olduğu ve politikacılardan ümidini kesen ABD'nin askeri müdahale beklentisinin raporlarda daha fazla yer işgal ettiğidir. Bu bağlamda ABD'nin Türk ordusunun üst düzey komuta kademesini daha yakından takip etmesi ve bu komutanlarla ilişkilerini çeşitli kanallardan geliştirmeye çalışması da oldukça dikkat çekici bir noktadır.

Anahtar Kelimeler: *Bülent Ecevit, Süleyman Demirel, ABD, Türkiye,* 1970'ler

Abstract

The period between 1973 general elections and 12 September (1980) military coup witnessed a political rivalry between the leader of the Republican People's Party (RPP) Bülent Ecevit, who as the forerunner of the Left of the Center ideology was unable to form a single party government due to the lack of parliamentary majority after the elections, and the leader of right-wing Justice Party (JP) Süleyman Demirel. In this period, the power pendulum oscillated between the two leaders who formed successive, but short-lived goverments. Their unstable governments were not able to solve Turkey's political, economic and social problems, that ended up with the military intervention in 1980. Despite the existing literature on opium issue and Cyprus crisis and their reflections on Turkish-American relations, studies on the American approach to Turkey's domestic problems do not exist, so this study aims to fill this gap in the literature. The findings in this study are important to understand the policy of the USA toward Turkey's domestic politics. First of all, the USA approached the two leaders rationally and in the light of its national interests. More importantly, the USA was expecting a military intervention in Turkey especially after the Khoumeini Revolution in Iran in 1979 that jeopardized its interests in the Gulf because there was no room for the USA to lose Turkey similar

Makale Geliş Tarihi: 28.07.2020. Makale Kabul Tarihi: 29.04.2021.

* Dr. Öğr. Üyesi, Antalya Bilim Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-mail: murat.kasapsaracoglu@antalya.edu.tr. ORCID ID: 0000-0003-4786-6592.

to Iran. In this context, American officials followed the military leaders closely in order to develop their relations in case of a military intervention.

Key Words: *Bülent Ecevit, Süleyman Demirel, USA, Turkey, 1970s*

Giriş

Türkiye'de 27 Mayıs (1960) darbesiyle başlayıp 12 Eylül (1980) darbesiyle sona eren süreç siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda pek çok değişimi de beraberinde getirmiştir. Siyasal alanda cumhuriyetin kuruluşundan 1960 yılına kadar Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Demokrat Parti (DP) tarafından yürütülen tek parti iktidarları sona ermiş ve yirmi yıllık süreçte Adalet Partisi (AP)'nin tek parti hükümeti olarak ülkeyi yönettiği yıllar hariç (1965-1971) ülke kısa ömürlü ve istikrarsız koalisyon ve teknokrat hükümetleri tarafından yönetilmiştir. Diğer yandan özellikle haklar ve özgürlükler bakımından liberal bir anayasa olarak nitelendirilebilecek 1961 anayasasının sağladığı ortam sayesinde ülkede hem sağ hem de sol ideoloji bağlamında pek çok parti ortaya çıkmış ve siyaset ortamındaki bu çeşitlilik bir yandan ülke siyasetini zenginleştirirken özellikle 1960'ların sonundan itibaren meydana gelen kutuplaşma uzun vadede siyasette ve toplumda sağ-sol çatışmasını beraberinde getirmiştir. Özellikle 1965 seçimlerinde Türkiye İşçi Partisi (TİP)'in milli bakiye sistemi sayesinde düşük oy oranına rağmen meclise girmesi ve yine aynı seçimlerden önce CHP'nin içinde Bülent Ecevit'in başını çektiği yenilikçi kanadın etkisi ve çabalarıyla partinin Ortanın Solu siyasetini benimsemesi Türkiye'de sol ideolojinin etki alanının genişlemesine neden olmuştur. Öte yandan 1965 seçimlerinde bir sağ mozaik olarak Süleyman Demirel liderliğinde iktidara gelen AP'nin kendi iç çekişmeleri ve ideolojik bölünmesi sonucunda 1969 yılında Necmettin Erbakan'ın Milli Nizam Partisi (MNP)'ni kurması ve yine aynı yıl 1965 yılında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)'nin başkanı seçilen Alparslan Türkeş'in partisini Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)'ne dönüştürerek solun karşısında konumlandırması ve politikalarının temeline komünizmle mücadeleyi oturtması sağ siyaseti şekillendiren önemli gelişmeler olmuştur.

1960'lı yılların sonunda her iki siyasal ideolojide meydana gelen dönüşümler aynı dönemde meydana gelen sağ-sol çatışmasının önünün alınması amacıyla ordu tarafından 12 Mart 1971'de Demirel hükümetine verilen muhtırayla hükümetin istifasına neden olmuştur. 12 Mart 1971'de başlayan istikrarsız süreç Türkiye'nin 1973 seçimlerine teknokrat hükümetleriyle yönetilmesini de beraberinde getirmiştir. Bu süreçte İnönü liderliğindeki CHP ilk olarak muhtıraya karşı çıksa da sonrasında muhtırayı desteklemiş ve eski CHP'li Nihat Erim tarafından kurulan teknokrat hükümetlerine destek vermiştir. CHP'nin bu tavrı sonucunda muhtıranın Demirel hükümetinden ziyade kendisini ve Ortanın Solu siyasetini hedef aldığını iddia eden Bülent Ecevit'in İnönü'ye karşı başlattığı hareket Ecevit'in 1972 yılında CHP'nin lideri seçilmesi ile sona ermiştir. 1973 seçimlerinden 12 Eylül darbesine kadar geçen süreç Ecevit'in

CHP'si ile Demirel'in AP'si arasında kıyasıya bir mücadele ve birbirini yıpratma çabasıyla geçmiştir. Bu süreçte hükümet ardarda bu iki lider arasında el değiştirmiş ve ortaya çıkan siyasal istikrarsızlık Türkiye'nin özellikle ekonomik ve sosyal alanlarda tıkanmasına ve 12 Eylül darbesine giden sürecin açılmasına neden olmuştur.

Bu çalışmanın amacı; Türkiye'nin her alanda krizlerle dolu bu döneminde Türkiye'nin iç siyasetinde yaşanan gelişmeleri Amerikan belgeleri ışığında inceleyerek Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin Türkiye'ye ve bu iki lidere bakışını somutlaştırmak ve bu sayede literatüre bir katkı sunmaktır. Bugüne kadar bu dönem ve liderlerle ilgili olduğu kadar ABD'nin Türkiye'ye bakışının Kıbrıs müdahalesi, haşhaş sorunu, ortak savunma anlaşması gibi dış politikayı ilgilendiren konular çerçevesinde ele alındığı pek çok çalışma yapılmıştır. Fakat Türkiye'de meydana gelen darbelerde rol oynadığı öne sürülen fakat bu konuyla ilgili arşiv belgelerinin erişime açık olmaması nedeniyle somutlaştırılamayan ABD'nin her iki lidere ve politikalarına karşı tutumunu iç politika çerçevesinden ele alan çalışma bulunmamaktadır. Bu sebeple, ABD'nin Türkiye'nin iç siyasetine ilişkin tutumunun Ecevit ve Demirel hükümetleri bağlamında ve arşiv belgeleri ışığında analiz edilmesinin bu konuda literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmada esas olarak 1974-1980 dönemine ait arşiv belgelerine odaklanılarak Ecevit ve Demirel hükümetlerinin ülkeyi yönettiği dönemler ikincil kaynakların da katkısıyla ayrı ayrı incelenecektir. Daha sonrasında ise ABD'nin her iki lider ve uyguladıkları politikalar hakkındaki tutum ve düşünceleri ile ilgili bulgulardan bu ülkenin Türkiye'ye bakışı hakkında genel bir çıkarım elde edilmeye çalışılacaktır.

Döneme Genel Bir Bakış: 1970'li Yıllarda Türkiye

1970'li yıllar Türkiye'nin pek çok alanda sorunlarla ve krizlerle dolu bir dönemi olmuştur. 1960'lı yılların sonunda solun yükselişi ve bunun karşısında muhafazakar ve milliyetçi sağın siyasal birer hareket olarak kristalleşmesi 1970'li yılların Türkiye'sini şekillendiren asli unsurlardır.[1] 27 Mayıs darbesi sonrasında ordu gölgesinde de olsa gelişmeye çalışan Türkiye demokrasisi 12 Mart muhtırasıyla bir kez daha kesintiye uğramıştır. Muhtıra her ne kadar Demirel liderliğindeki AP hükümetine verilmişse de ardından kurulan Erim hükümetlerinin sıkıyönetim ilanı gibi özellikle sol örgütleri bastırmaya yönelik uygulamaları-

1 İki darbe arası dönemde solda meydana gelen gelişmeler ve "Ortanın Solu" siyasetinin ayrıntıları için bakınız: Tanıl Bora, Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 573-681; Fatih Yaşlı, Halkçı Ecevit: Ecevit, Ortanın Solu, CHP (1960-1980), Yordam Kitap, İstanbul 2020, s. 49-98; Hakkı Uyar, İki Darbe Arasında CHP 1960-1971, Doğan Kitap, İstanbul 2017, s. 179-186; Kemal Karpat, Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980, İmge Kitabevi, Ankara 2007, s. 247-272. Aynı dönemde milliyetçi ve muhafazakar sağda meydana gelen gelişmeler için bakınız: Bora, a.g.e, s. 297-316, 469-474; Serkan Yorgancılar, Milli Görüş 1969-1980, Pınar Yayınları, İstanbul 2012; Ali Murat Ağırbaş, Milli Görüş Siyaseti: Milli Nizam Partisi'nden Fazilet Partisi'ne, Kopernik Yayınları, İstanbul 2019.

nın yanı sıra Demirel hükümeti tarafından uygulanmayan fakat ABD'nin ısrarla talep ettiği haşhaş ekim yasağını uygulaması ülkede solun ve anti-Amerikancılığın daha da yükselmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda özellikle milliyetçi sağ ideoloji de yükselmiş ve bu iki kutup arasında meydana gelen çatışmalar on yılın sonunda ülkeyi yönetilemez hale getiren etkenlerden biri olmuştur. Sağ-sol kutuplaşmasının yanı sıra dönemin sağ ve soldaki büyük partilerinin liderleri Demirel ve Ecevit arasındaki uzlaşmazlık da siyasal istikrarsızlığı artırmıştır.[2]

Siyasette yaşanan kutuplaşmanın ve istikrarsızlığın yanı sıra özellikle 27 Mayıs darbesinden sonra uygulanmaya başlayan dövize ve petrole bağımlı, planlı ithal ikameci ekonomik model de 1973 yılında Arap-İsrail Savaşı sonrasında meydana gelen OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries – Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) krizi sonrasında tıkanmıştır. Bu ekonomik krizde 1974 Kıbrıs müdahalesi sonrasında 1975-1978 yılları arasında ABD tarafından uygulanan ambargonun da etkileri bulunmaktadır.[3] 1970'li yılların ikinci yarısında yaşanan ekonomik kriz özellikle fabrikalarda meydana gelen grevler ve boykotların da etkisiyle içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Toplumdaki kutuplaşma sonucunda da 1 Mayıs (1977) katliamı, Çorum katliamı, Maraş katliamı gibi olaylar yaşanmış, eski başbakan Nihat Erim ve dönemin en ünlü gazetecisi Abdi İpekçi'nin öldürülmesi gibi olaylar da kaosu daha fazla arttırarak 12 Eylül darbesine giden süreci hızlandırmıştır. Bütün bu olaylar 1973 seçimlerinden sonra Ecevit ve Demirel tarafından ardarda kurulan zayıf ve istikrarsız hükümetler döneminde yaşanmıştır. Bahsedilen dönemde meydana gelen gelişmelerin ana hatlarıyla tartışılmasının ardından çalışmanın sonraki bölümlerinde Ecevit ve Demirel hükümetlerinin ABD belgelerindeki yansımaları ayrı ayrı ele alınacaktır.

Ecevit Hükümetleri Dönemi

14 Ekim 1973 tarihinde yapılan genel seçimlerde Ecevit liderliğindeki CHP oyların yüzde 33.3'ünü ve 450 milletvekili bulunan mecliste 185 milletvekilliğini, Demirel liderliğindeki AP oyların yüzde 29.8'ini ve 149 milletvekilliğini ve Erbakan liderliğindeki Milli Selamet Partisi (MSP) oyların yüzde 11.8'ini ve 48 milletvekilliğini kazanmıştır.[4] Türkiye'de yapılan seçimler ABD'de de geniş yankı bulmuş

2 Bu dönemde kurulan hükümetler sırasıyla şunlardır: CHP-MSP Koalisyonu (26 Ocak 1974-17 Kasım 1974), Teknokrat Hükümeti (17 Kasım 1974-31 Mart 1975), AP-CGP-MSP- MHP (I. Milliyetçi Cephe) (31 Mart 1975-21 Haziran 1977), CHP Azınlık Hükümeti (21 Haziran 1977-21 Temmuz 1977), AP-MSP-MHP Koalisyonu (II. Milliyetçi Cephe) (21 Temmuz 1977-5 Ocak 1978), CHP Azınlık Hükümeti (5 Ocak 1978 – 12 Kasım 1979), AP Azınlık Hükümeti (12 Kasım 1979 – 12 Eylül 1980). Baskın Oran, Türk Dış Politikası, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 655-656.

3 Şevket Pamuk, Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 242-245; Oktay Yenal, Cumhuriyetin İktisat Tarihi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 121-126; Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi 1908–2015, İmge Yayınevi, Ankara 2018, s. 136-144; Ahmad, a.g.e, s. 329-351.

4 Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın, 1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul

ve seçim sonuçlarıyla ve olası hükümetlerle ilgili bir rapor hazırlanmıştır. Bu rapora göre seçimlerin bu şekilde sonuçlanmasının nedenleri CHP lideri Bülent Ecevit'in yürüttüğü etkili seçim kampanyası, bunun aksine eski başbakan ve AP lideri Demirel'in sönük seçim kampanyası, AP'nin kendine güveninden ötürü düşük tempoda başlayan fakat ilerleyen süreçte de aynı tempoda devam eden seçim hazırlığı ve yüksek enflasyonun AP'nin aleyhine işlemiş olmasıdır. Aynı raporda seçim sonrasına ait en önemli beklenti istikrarsız bir koalisyon veya azınlık hükümetinin kurulmasıdır. Bu hükümeti Ecevit'in kurması beklenmekte ancak bunun zor bir görev olduğu vurgulanmaktadır. Bu durumun en önemli sebebi Ecevit'in sağdaki küçük partilerle (MSP ve MHP) ideolojik olarak farklı konumda olmasıdır. Demirel'in ise parti içindeki konumunun kaygan bir zeminde bulunduğu ve eğer Ecevit tarafından bir hükümet kurulacaksa bunun küçük partilerin bu duruma katlanması sonucunda meydana gelebileceği öngörülmektedir. Seçim sonuçlarının ABD açısından da değerlendirildiği raporda ABD'nin hangi parti hükümeti kurarsa kursun onunla yakın ve dostane ilişkilerini sürdüreceği ancak istikrarsız bir hükümetin bu durumu zorlaştıracağı vurgulanmaktadır. Daha da önemlisi CHP içindeki sol kesimlerin ABD'ye bakışının AP kadar dostane olmadığı ve bu durumun özellikle güvenlik alanında Türk-Amerikan ilişkilerini zorlayıcı bir faktör olacağı öngörülmektedir.[5]

Amerikan raporunda da öngörüldüğü üzere meclis aritmetiği hiçbir partinin tek başına hükümet kurmasına izin vermemiş ve koalisyon hükümeti kurulması zorunlu hale gelmiştir. Dönemin cumhurbaşkanı Fahri Korutürk 27 Ekim 1973'te hükümet kurma görevini Ecevit'e vermiş fakat koalisyon görüşmelerinden sonuç alamayan Ecevit görevi iade etmiştir. Bunun üzerine Korutürk hükümet kurma görevini 12 Kasım'da AP lideri Demirel'e vermiş fakat Demirel de başarılı olamamıştır. İkinci kez hükümet kurma görevini alan Ecevit, 12 Ocak 1974'te MSP lideri Erbakan ile anlaşmış ve CHP-MSP koalisyon hükümeti 26 Ocak 1974 tarihinde kurulmuştur. Sol ve laik bir parti ile muhafazakar bir parti arasında kurulan bu koalisyon hükümeti 18 Eylül 1974 tarihinde başbakan Ecevit'in istifasına kadar ülkeyi yönetmiştir.[6] Partiler arasındaki önemli farklılıklara rağmen yaklaşık sekiz ay ülkeyi yöneten koalisyon hükümeti döneminde meydana gelen en önemli olaylar 15 Mayıs 1974'te yürürlüğe giren genel af kanunu, Haziran ayında kaldırılan haşhaş ekim yasağı, Temmuz ayında meydana gelen Kıbrıs müdahalesi ve sonrasında ABD'nin Türkiye'ye karşı uygulama kararı aldığı ambargodur.[7] Diğer bir deyişle CHP'nin kurduğu koalisyon

2017, s. 252.

5 Foreign Relations of the United States (FRUS) 1969-1976, c. 30, s. 654-655.

6 Aydın ve Taşkın, a.g.e, s. 265. CHP-MSP koalisyonunun ayrıntılı analizi için bakınız: Feroz Ahmad, Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980, Hil Yayın, İstanbul 2010, s. 404-419; Yaşlı, a.g.e, s. 249-266.

7 Aydın ve Taşkın, a.g.e, s. 256-267; Ahmad, a.g.e, s. 416-424; Erik J. Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 377.

hükümeti ve bu hükümetin özellikle dış politikadaki uygulamaları tıpkı Amerikan raporunda belirtildiği üzere Türk-Amerikan ilişkilerinde sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Fakat süreç ilerledikçe koalisyon ortakları arasında meydana gelen anlaşmazlıklar ve Kıbrıs Barış Harekatı sonrasında popülaritesi artan Başbakan Ecevit'in erken seçime giderek tek başına iktidara gelme beklentisiyle başbakanlıktan istifa etmesi sonrasında dağılan koalisyon hükümeti Ecevit'in 1978 seçimlerine kadar başbakanlıktan uzak kalmasına neden olan süreci başlatmıştır. Ecevit'in meclisin erken seçime gitme kararı alacağı varsayımı AP lideri Demirel'in meclisteki sağ partilerle Milliyetçi Cephe (MC) hükümetini kurmasıyla hayal kırıklığına dönüşmüştür.[8] Ecevit liderliğinde kurulan CHP-MSP koalisyonu ABD tarafından da dikkatle takip edilmiştir. İç politikada yaşanan gelişmelerin yanı sıra ABD'nin önem verdiği olaylardan biri de Kıbrıs müdahalesi ve sonrasında uygulanan Amerikan ambargosudur. ABD Başkanı Ford'un Ulusal Güvenlik'ten Sorumlu Yardımcısı Scowcroft'tan başkana gönderilen bir raporda ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ın Türk liderlerle yaptığı görüşmelerin bir değerlendirmesi yapılmıştır. Bu rapora göre Amerikan ambargosu başta Ecevit olmak üzere Türk liderler üzerinde bir rahatsızlık yaratmış ve Türklerin milli gururunu incitmiştir. Tüm liderlerin bakana sorduğu soru: "Türkiye ABD'ye ne yaptı?" dır. Türk liderler Türkiye'nin ABD'ye sadakatle bağlı bir müttefik olduğunu ve kesilen Amerikan yardımının Türk-Amerikan ilişkilerine büyük zarar vereceğini belirtmişlerdir. Bakana göre liderler toplumda yükselen anti-Amerikancı dalganın körüklenmesinden olabildiğince kaçınmaktadır. Raporda yer alan dikkat çekici ifadelerden biri o dönemde istifa etmiş ve koalisyonu dağılmış olan Ecevit'in yeniden iş başına geldiğinde Kıbrıs sorununa bir çözüm bulabileceğini Kissinger'a ifade ettiğinin ve bu konuda Ecevit'in desteklenmesi gerektiğinin vurgulanmasıdır. Burada bir parantez açmak ve Ecevit ile Kissinger arasındaki ilişkiye dair bazı detayları paylaşmak yararlı olacaktır. Kissinger'ın Ecevit'ten bu denli umutlu olmasının nedeni Ecevit'in Rockefeller bursuyla eğitim almak için gittiği Harvard Üniversitesi'nde Kissinger'ın öğrencisi olması ve o dönemden itibaren aralarında bir ilişki kurulmasıdır. Bu raporda belirtilen esas sorun Türkiye'ye uygulanan ABD ambargosu ve bu ambargonun Türk liderler üzerinde yarattığı etkidir.[9]

Amerikalı yetkililerle Türk yetkililer arasında yapılan bir görüşmede belirtilen hususlar da bu ifadeleri destekler niteliktedir. Amerikan Dışişleri Bakanı Kissinger ile istifa eden başbakan ve CHP lideri Ecevit'in başkanlık ettiği iki ülke delegasyonları arasında yapılan görüşmede Kissinger Ecevit'e Rumların Kıbrıs'ta bir çözümden yana olup olmadığını sorduğunda Ecevit'in cevabı koşulların uygun olması durumunda ve diyalog yoluyla Rumları buna ikna

8 Aydın ve Taşkın, a.g.e, s. 265-269.
9 FRUS 1969-1976, c. 30, s. 714-716.

etmenin mümkün olduğu fakat bunu o dönemde ülkeyi yöneten hükümetin başaramayacağıdır. Kissinger'ın eğer Türkiye'de bir seçim olursa seçimi kimin kazanacağı sorusu üzerine Ecevit'in verdiği cevap CHP'nin bu konuda daha önde olduğu ve ülkenin özellikle sosyal ve ekonomik koşulları nedeniyle yakın gelecekte iktidara geleceğidir.[10]

Ecevit'in istifasından sonra Türkiye'de yaşanan hükümet krizi ve siyasi olaylarla ilgili hazırlanan bir raporda tüm olasılıklar ve özellikle ordunun durumu değerlendirilmiştir. Rapora göre Ecevit'in istifasından sonra gösterilen hükümet kurma çabaları sonuçsuz kalmıştır ve cumhurbaşkanı Korutürk ile ordu siyasi liderlerin aralarındaki farklılıkları aşarak bir hükümet kuramamasından oldukça rahatsızdır. Aynı zamanda ordunun alt kademeleri komutanların bu pasif durumundan rahatsızdır fakat komutanlar siyasi liderler üzerinde bir baskı oluşturmak için işlerin daha kötüye gitmesini beklemektedir. Rapora göre ordu daha istikrarlı bir hükümet kurulabilmesi için erken seçimlerin yapılmasını desteklemekte ve bu konuda erken seçim isteyen Ecevit'e daha olumlu bakmaktadır. Seçim öncesinde ise ulusal bir koalisyon hükümetini veya Ecevit'in istifasından sonra Sadi Irmak'ın kurduğu teknokrat hükümetinin daha gelişmiş bir versiyonunu desteklemektedir. Ordudaki üst düzey komutanlar ise Demirel'den hoşlanmamaktadır ve komutanların cumhurbaşkanı Korutürk'ün Demirel'den bir sağcı hükümet kurmasını istemesini geciktirme çabası içinde olmaları güçlü bir olasılıktır. Raporda yer alan alternatif hükümet senaryoları ise Demirel'in liderliğinde muhafazakar Demokratik Parti (DP)'nin de katılımıyla bir Milliyetçi Cephe (MC) koalisyonu veya DP ile CHP arasında bir koalisyondur. Fakat her iki senaryonun da zorlukları bulunmaktadır. MC koalisyonunun zorluğu meclisten güvenoyu alabilecek çoğunluğu yakalama şansının düşüklüğü, DP-CHP koalisyonunun zorluğu ise DP içinde CHP'ye karşı olanların varlığı ve bu karşıtların meclisten güvenoyu almayı zorlaştırabilecek olmasıdır.[11] Demirel'in çabalarıyla birinci senaryo gerçekleşmiş ve I. MC hükümeti kurularak 1977 seçimlerine kadar ülkeyi yönetmiştir.

CHP lideri Ecevit ise 1977 seçimlerinde de partisini sandıktan birinci parti olarak çıkarmayı başarmış ancak 1973 seçimlerine göre artan oy oranı ve milletvekili sayısına rağmen yine tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğu sağlayamamıştır. Seçimlerin ardından cumhurbaşkanı Korutürk hükümet kurma görevini Ecevit'e vermiş ve 21 Haziran'da azınlık hükümeti kurmasına rağmen bu hükümet meclisten güvenoyu alamamıştır. Ecevit hükümetinin meclisten güvenoyu alamamasının ardından AP lideri Demirel II. Milliyetçi Cephe hükümetini kurmuş fakat bu hükümet de uzun süreli olmamıştır. 31 Aralık'ta düşürülen II. Milliyetçi Cephe hükümetinin ardından Ecevit tarihe Güneş Motel Olayı olarak geçen skandalın ardından AP'den transfer edilen 11 milletve-

10 A.g.e, s. 826.
11 A.g.e, s. 699-701.

kilinin desteğiyle 5 Ocak 1978'de azınlık hükümeti kurmuş ve bu hükümet 12 Kasım 1979'a kadar ülkeyi yönetmiştir.[12] Bu dönemde Türkiye'de ortaya çıkan ekonomik sıkıntılar daha da artmış ve kıtlık, karaborsa gibi sorunlar hükümetin çözmesi gereken fakat çözemediği meseleler olarak ortaya çıkmıştır.[13] Diğer yandan şiddetlenen sağ sol çatışmasının sonucunda Bahçelievler Katliamı, Maraş Katliamı gibi olaylar meydana gelmiş ve ülkenin Abdi İpekçi gibi önde gelen isimlerine suikastler düzenlenmiştir. Bu olaylar sonucunda da ülkenin bazı bölgelerinde sıkıyönetim uygulanmaya başlanmıştır.[14] Yaşanan olaylar sonucunda Ecevit'in liderliğindeki CHP'nin 1979 yılında yapılan ara seçimleri de AP'ye karşı kaybetmesiyle Ecevit dönemi sona ermiş ve ülkeyi 12 Eylül darbesine kadar yönetecek olan Demirel azınlık hükümeti 12 Kasım 1979'da kurulmuştur.[15]

1977 seçimleriyle başlayıp 12 Eylül darbesiyle sona eren süreçte CHP lideri Ecevit iki hükümet kurmuş, bu hükümetlerin ilki meclisten güvenoyu alamamış ve diğer hükümet de kısa süre yönettiği ülkenin sorunlarına çare bulabilmekten uzak bir görüntü çizmiştir. Ecevit tarafından kurulan hükümetler ABD tarafından da dikkatle izlenmiş ve bu hükümetlerin performansları ve geleceği ile ilgili kapsamlı raporlar hazırlanmıştır. Ecevit yeniden iktidara geldiğinde ABD Ulusal Güvenlik Konseyi üyesi Paul Henze'nin Ecevit hakkında hazırladığı raporda yer alan ifadeler oldukça dikkat çekicidir. Henze ilk olarak Ecevit'in geniş bir tasvirini yaparak başladığı raporunda Türkiye'nin iç ve dış siyaseti ile ilgili önemli ayrıntılara yer vermiştir. Henze'ye göre:

> Bülent Ecevit yumuşak bir ruha sahip sert mizaçlı bir Türktür. Atatürk'ten sonraki siyasi liderlerin hepsinden daha doğal bir çekiciliğe sahiptir. Fakat yalnızca yedi buçuk ay sürdürdüğü başbakanlık görevinde liderliğini kanıtlayamamıştır... Ecevit iyi İngilizce konuşur, çekici bir kişiliğe sahiptir ve anlaşması oldukça kolay bir liderdir. Keskin zekası kilit meseleleri hızlı bir şekilde kavrar fakat şair kişiliğinden kaynaklanan hayallere de sahiptir. Çarpıcı atamalar yapmayı sever ve onun liderliğindeki bir Türk hükümeti öncesinden çok daha heyecan verici ve renkli olacaktır.[16]

Ecevit'in kişiliği hakkında övgü dolu ifadeler kullanan Henze söz konusu Ecevit'in uyguladığı politikalar olunca farklı bir bakış açısına sahiptir. Henze'ye göre Ecevit 1974 yılında oldukça iddialı hedeflerle iktidara gelmiş olmasına rağmen genel af ilanı ve haşhaş yasağının kaldırılması dışında bu hedeflerin hiçbirine ulaşamamıştır. Aynı zamanda genel af ilanı Türkiye'de ortaya çıkan toplumsal kargaşayı iyice körükleyerek sorunları daha da büyütmüştür.

12 Aydın ve Taşkın, a.g.e, s. 286-289; Zürcher, a.g.e, s. 378.
13 Aydın ve Taşkın, a.g.e, s. 293-295.
14 A.g.e, s. 295-305.
15 A.g.e, s.307; Ahmad, a.g.e, s. 448-453; Yaşlı, a.g.e, s. 350-410.
16 FRUS 1977-1980, c. 21, s. 307-308.

Henze'ye göre Ecevit ekonomi açısından da zayıf bir liderdir. Ekonomik sorunlarla ise dış politikada krizlerle eş zamanlı olarak mücadele etmek durumunda kalmıştır. Henze Ecevit'in Kıbrıs konusunda müdahaleyi en son çare olarak gören "gönülsüz bir ejderha" olduğunu iddia etmektedir. Son ana kadar müdahalesiz bir çözüm için uğraşmışsa da bunda başarılı olamamıştır. Müdahaleden sonra ise artan popülaritesini koalisyon ortağı Erbakan'dan kurtulmak için kullanmıştır.[17]

Aynı raporda Ecevit'in dış politika anlayışını da değerlendiren Henze'ye göre Ecevit'in NATO ve AET'ye bağlılığı konusunda şüphe duymak yersizdir. Henze iyi bir uluslararası imaja sahip olmak ve Avrupalı ve Amerikalı liderlerle yakın ilişkiler kurmak konusunda hevesli olan Ecevit'le anlaşmak konusunda zorluk çekilmeyeceğini düşündüğünü vurgulamaktadır. Kıbrıs ve Yunanistan ile ilişkilerin geliştirilmesi konusunda da Ecevit'in Türkiye'deki diğer liderlerden daha güçlü bir pozisyonda olduğunu düşünen Henze'ye göre Ecevit 1920'li yıllarda Atatürk'ün Venizelos ile yaptığını Karamanlis ile yapmak istemektedir.[18] Ecevit'in ikinci başbakanlık dönemi ise bu rapordaki iyimser beklentilerin aksine Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlarının daha da büyüdüğü ve çözümsüz hale geldiği bir dönem olmuştur. Ülkede çıkan olaylar sonucunda da ülkenin bazı bölgelerinde sıkıyönetim uygulanmaya başlanmıştır. Diğer bir deyişle ABD açısından büyük beklentilerle başlayan dönem hayal kırıklığıyla sonuçlanmış ve bu durum Amerikan kaynakları tarafından Türkiye hakkında hazırlanan raporlara da yansımıştır.

Başlığı "Ecevit Hükümeti Krizde" olan bir raporda Ecevit'in Ortanın Solu hükümetinin ülkenin günden güne kötüleşen iç güvenlik ve ekonomik sorunlarını çözmesine yönelik umutların yavaş yavaş ortadan kalktığı ifade edilmektedir. Ecevit'in siyasi sorunların çözümüne yönelik kararlarının da etkisiz veya geç alınmış olduğu vurgulanmaktadır. Siyasal şiddetin sıkıyönetimden önceki seviyelere ulaştığı ve daha da istikrarsızlaştırıcı bir hal alarak Türklerin ve Amerikalıların bu şiddetin hedefi olduğu belirtilmektedir. Ekonomik durumun da IMF desteğinin yalnızca geçici bir çözüm getireceği bir boyuta ulaştığı ve Türk ekonomisinde acilen yapısal değişikliklerin meydana gelmesi gerektiği ifade edilmektedir. Hükümet içinde de ciddi sorunlar bulunduğu ve hükümetin mecliste yalnızca bir oy farkla ayakta durduğunun altı çizilmekte ve daha önce Ecevit'e destek veren iş çevrelerinin, ordunun ve işçi gruplarının Ecevit'e olan desteklerini çekmekte oldukları isabetli bir şekilde belirtilmekte ve yakın zamanda yapılacak senato seçimlerinde Ecevit'in yenilgiye uğrayacağı öngörülmektedir. Raporda daha da dikkat çekici olan bir nokta da Ecevit'in kişisel popülaritesi ne olursa olsun halkın büyük bir kısmının zayıf hükümetlerden ve siyasi çekişmelerden bıktığı ve bazı kesimlerin ordunun da içinde bulunduğu

17 FRUS 1977-1980, c. 21, s. 307-308.
18 A.g.e.

bir reform sürecini dillendirmeye başladığıdır. Rapora göre Ankara'daki zayıf hükümetler Türkiye'nin müttefikleriyle olan ilişkilerinde sorunlara neden olmakta ve bu durum uzun vadede Türkiye'nin daha da otoriterleşmesi ve özellikle sağ bir otoriter rejim kurulması olasılığını güçlendirmektedir.[19]

Ecevit hükümeti döneminde ilan edilen sıkıyönetim ve bu dönemde yaşanan gelişmeler de farklı bir raporda ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir. Amerikan istihbarat örgütü CIA (Central Intelligence Agency) tarafından hazırlanan raporda Türkiye'de artan siyasal şiddetin bastırılması amacıyla ilan edilen sıkıyönetimin sosyalist fikirleriyle tanınan Ecevit için siyasi ve ideolojik açıdan acı verici bir karar olduğu belirtilmiş ve sıkıyönetim ilanının işe yaramaması durumunda Ecevit hükümeti için büyük bir tehlike meydana getireceği ve siyasi rakipleri için büyük bir fırsata dönüşeceği öngörülmüştür. Rapora göre sıkıyönetimin başarısı aşırı yanlısı aktörlerin kararlılığı kadar Türk ordusunun yeteneklerine bağlıdır. Ecevit hükümetteki ilk yılında sorunları daha yumuşak tedbirlerle çözmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Siyasal şiddetin nedenlerinin de kapsamlı bir şekilde analiz edildiği rapora göre kısa vadede Ecevit hükümetinin ve uzun vadede Türk demokrasisinin kaderi sıkıyönetimin iç savaşı durdurmakta ne kadar başarılı olacağına bağlıdır. Türk ordusu barışı sağlayabilirse bu durum Ecevit'e şiddetin nedenlerini ve bununla bağlantılı olarak Türk ekonomisinin enflasyon, işsizlik vb sorunlarını çözme fırsatı verebilir fakat aşırı gruplar sıkıyönetimi boşa çıkarırsa Ecevit hükümeti tehlikeye girebilir ve bu durumda Türk ordusu 1971'de yaptığını tekrarlayabilir.[20]

Ecevit hükümeti tarafından ilan edilen sıkıyönetim sorunların çözümüne katkı sağlamadığı gibi ordunun ülke yönetiminde daha fazla söz hakkına sahip olmasına neden olmuştur. Bu durumun özellikle 1978 yılından itibaren bir askeri darbe olasılığını günden güne arttırdığı ve bu durumun her ne kadar uzak bir ihtimal gibi ele alınsa da Amerikan raporlarına da yansıdığı görülmektedir. Ankara'da bulunan ABD büyükelçiliğinden Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir raporda kısa vadede bir askeri müdahale beklenmediği fakat ülkedeki sorunların aynı şekilde devam etmesi durumunda üçüncü bir darbenin olabileceğinden bahsedilmektedir. Raporda kendisini Atatürk'ün Batılılaştırıcı ve modernleştirici reformlarının koruyucusu olarak gören ordunun üst düzey komutanlarının özellikle siyasilerin ülkenin köklü ekonomik ve toplumsal sorunlarına çözüm üretememesinin yanı sıra İran'da meydana gelen ayrılıkçı hareketlerin, Irak'ta meydana gelen Kürt hareketlerinin ve Türkiye'nin özellikle doğu bölgelerinde meydana gelen Kürt milliyetçiliğiyle bağlantılı gelişmelerin orduda rahatsızlık yarattığı vurgulanmaktadır. Ayrıca üst düzey komutanların kendi aralarında bir müdahaleden bahsettikleri ancak kısa vadede bir askeri darbe olasılığına dair sinyallerin bulunmadığı belirtilmektedir. Daha da önem-

19 A.g.e, s. 345-347, 427-428.
20 FRUS 1977-1980, c. 21, s. 394-396, 399-400.

lisi Türk ordusunun mevcut şartlar dahilinde bir müdahale olasılığının düşük olduğu çünkü ordunun kendi sorunlarıyla uğraştığı ve daha da önemlisi bu tarz bir müdahaleye yönelik halk desteğini sağlayacak bileşenlerin henüz bulunmadığı vurgulanmaktadır. ABD büyükelçiliğine göre ordunun müdahale edebilmesi için güneydoğu Anadolu'da özellikle İran ve Irak'tan meydana gelebilecek sızmalar sonucunda bir Kürt isyanı çıkması, ekonominin tamamen çökmesi, şiddet olaylarının tamamen kontrolden çıkması ve uzun vadeli bir siyasi krizin ortaya çıkması gerekmektedir. Büyükelçiliğe göre bir askeri müdahale için şartlar henüz olgunlaşmamıştır ve kısa vadede bir müdahale beklenmemekle birlikte orta vadede bir askeri müdahale olasılığı bulunmaktadır. Daha da önemlisi Türk seçkinlerinden bazılarında ordunun gelip işleri düzeltmesi konusunda bir istek ortaya çıkmaya başlamıştır.[21]

Bilindiği üzere ABD'nin bir askeri darbenin gerçekleşebilmesi için gerekli koşullarla ilgili tüm öngörüleri tutmuş ve belirtilen durumların günden güne kötüye gitmesi sonucunda da 12 Eylül 1980'de ordu üçüncü kez müdahale etmiştir. Bu durum ABD'nin Türkiye'deki darbelerde rol oynayıp oynamadığı konusunda pek çok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Altı çizilmesi gereken durum ise her darbeden sonra Türkiye'nin ABD çıkarları ile uyumlu hale gelmiş olduğudur. Fakat darbeden önceki raporlardan biri ABD'nin Türkiye'nin kendi yanında kalması konusunda çok hassas olduğu ve özellikle 1979 yılında İran'da meydana gelen Humeyni Devrimi'nden sonra bu konuya daha fazla eğildiğini ve çözüm önerileri üretmeye çalıştığını göstermektedir. ABD Ulusal Güvenlik Konseyi üyesi Paul Henze'den ABD Başkanı Carter'ın Ulusal Güvenlikten Sorumlu Yardımcısı Zbigniew Brzezinski'ye gönderilen raporda yer alan ifadeler ABD'nin Türkiye'deki gelişmeleri ne kadar yakından takip ettiği ve Türkiye'nin ABD yörüngesinde kalması için ne tür çözüm önerileri ürettiğini göstermektedir. Rapor ayrıca bir ABD yetkilisinin ülkesinin politikaları hakkında nasıl bir öz eleştiri yaptığını göstermesi açısından da önemlidir.

Bahsedilen raporda Ecevit hükümeti tarafından ilan edilen sıkıyönetimin olumlu etkilerinin Abdi İpekçi'nin öldürülmesiyle ortadan kalktığı ve sıkıyönetim öncesiyle sonrası arasında gözle görülür bir fark olmadığı ve hatta işlerin günden güne daha da kötüye gittiği belirtilmektedir. Bunun yanı sıra ekonomik krizin de günden güne derinleştiği ve Batı tarafından özellikle Guadeloupe Zirvesi'nde söz verilen fakat yerine getirilmeyen ekonomik destek sözünün Türkiye'de bir hayal kırıklığına yol açtığı vurgulanmaktadır. Ayrıca İran'da meydana gelen gelişmelerin Türkiye'deki yansımalarının göz ardı edilmemesi gerektiği belirtilmektedir. Rapora göre ABD Türkiye'yi yanında tutmak ve Türkiye'nin daha da kötüye gitmesine engel olmak istiyorsa daha fazla çaba sarf etmeli ve daha yüksek bir bedel ödemelidir. O güne kadar ABD sorunu daha ucuza çözme stratejisi izlemiş fakat başarılı olamamıştır. Ayrıca

21 FRUS 1977-1980, c. 21, s. 434-436.

Türkiye'ye yapılacak ekonomik ve askeri yardımı NATO üyelerinin sorumluluğuna bırakmış fakat bu durum da işe yaramamıştır. Özellikle ABD ambargosu tam bir "budalalık" olmuştur ve ABD hem Türkiye'yi NATO'da tutmak hem de Türkiye'deki üslerden yararlanmak için daha fazla bedel ödemelidir. ABD bu durumla ne kadar erken yüzleşirse o kadar başarılı olabilir. Henze'ye göre o döneme kadar uygulanan ABD politikası bir ilüzyon ve hayalden ibarettir. Raporun bu değerlendirmelerden sonraki "Ne Yapmalı?" başlıklı bölümünde de Henze Türkiye'ye karşı ekonomik ve askeri yükümlülüklerin açıkça belirtilmesi ve yerine getirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. ABD Türkiye'ye 300 milyonu ekonomik ve 200 milyonu da askeri amaçlarla olmak üzere ve Kıbrıs konusunda ön koşullar eklemeden 500 milyon dolarlık bir yardım sağlamalıdır. Henze'ye göre bu yardımın Türkiye-ABD ilişkilerindeki psikolojik etkisi oldukça büyük olacaktır. Henze ayrıca Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve sosyal yönden diğer bölge ülkelerinden daha güçlü olduğunu ve askeri açıdan da iyi bir müttefik olduğunu belirtmektedir. ABD'nin Türkiye'ye olası bir desteği Türkiye'den daha geniş bir coğrafyayı etkileyecek ve keza Türkiye'nin kaybı ABD'ye Türkiye'den daha büyük bir kayıp getirecektir.[22]

ABD tarafında bu gelişmeler yaşanırken Ecevit hükümeti, ekonomik krizin derinleşmesi, sağ-sol çatışmasının ve anarşinin artması gibi sorunlarla baş edememiş ve son olarak 1979 ara seçimlerini kaybetmesi üzerine istifa etmiştir. Ecevit hükümetinin istifa etmesinin ardından Demirel tarafından bir azınlık hükümeti kurulmuş ve 12 Eylül darbesine kadar ülkeyi yönetmiştir. Ara seçimlerden önce CIA tarafından hazırlanan bir rapor ise Türkiye'ye ve siyasi liderlere bakış açısını yansıtması açısından oldukça önemlidir. Raporda Türkiye'nin geleceğine dair ümitsizlikle dolu şu ifadeler yer almaktadır: Türkleri uzun bir istikrarsızlık dönemi bekliyor. Hükümetteki sorunlar ve istifalar Ecevit hükümetinin meclis çoğunluğunun yedi sandalye gerisinde kalmasına yol açtı. Adalet Partisi lideri Demirel'in sürüklediği muhalefet de güvenoyu alacak çoğunluğa ulaşmayı başaramadı fakat Demirel'in beş milletvekilliğinden en az dördünü ve çok sayıda senatörlüğü kazanma şansı oldukça yüksek.[23]

Yine aynı raporda seçim sonrası hükümet senaryoları da ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Rapora göre seçimi kim kazanırsa kazansın Türkiye'yi tek başına yönetecek çoğunluğa sahip olmayacağı için ülkede istikrarlı bir hükümet kurulamayacak ve kurulacak olan hükümet 1981 yılında yapılacak genel seçimlere kadar ülkedeki ekonomik sorunları ve güvenlik sorunlarını çözmek konusunda başarısız olacaktır.[24] Aynı raporun ilginç bir yanı da ordunun bu gelişmeler karşısındaki pozisyonuna değinmesi ve siyasilerin sorunlara çözüm üretememesi durumunda bu çözümleri üretecek bir hükümetin kurulması ko-

22 FRUS 1977-1980, c. 21, s. 402-405.
23 A.g.e
24 A.g.e

nusunda ordunun siyasilere baskı yapabileceğine vurgu yapmasıdır.[25]

Raporda belirtildiği üzere 1979 ara seçimleri Demirel'in zaferiyle sona ermiş ve seçimden sonra Ecevit'in istifa etmesiyle Demirel bir azınlık hükümeti kurarak ülkeyi 12 Eylül darbesine kadar yönetmiştir. Raporun dikkat çeken kısmı ABD'nin Türkiye'deki liderlerin sorunları çözebileceğine dair inancını yitirmiş ve askeri bir müdahalenin meydana gelme olasılığının güçlenmiş olduğunu görmüş olmasıdır.

Demirel Hükümetleri Dönemi

Kurucusu Ragıp Gümüşpala'nın 1964 yılında hayatını kaybetmesinin ardından AP'nin genel başkanlığına seçilen Demirel 1965 seçimlerinden AP'nin tek başına iktidar olarak çıkması ve 1969 seçimlerinde de güç kaybederek de olsa iktidarını koruması üzerine 12 Mart Muhtırası'na kadar ülkeyi başbakan olarak yönetmiştir. 12 Mart rejiminin sona erdiği 1973 seçimlerinde sandıktan Ecevit CHP'sinin ardından ikinci parti olarak çıkan AP lideri Demirel, 1974-1980 yılları arasında iki kez Milliyetçi Cephe hükümetlerinin bir kez de azınlık hükümetinin başbakanı olarak ülkeyi yönetmiştir. Bu dönemde Demirel'in siyasi kaderi Ecevit ile girdikleri iktidar mücadelesinin izlerini yansıtmış ve iktidar sarkacı sırasıyla bir Ecevit'i bir Demirel'i göstermiştir. Diğer bir deyişle bu dönemde Demirel tarafından kurulan sağcı cephe hükümetlerinin en önemli gündemi Ecevit'in "Ortanın Solu" sloganıyla ve komünizmle mücadele olmuştur. Bu bağlamda, 1960'lı yıllarda daha merkez sağ bir parti olan AP, özellikle 1970'li yılların ikinci yarısında özellikle koalisyon ortağı olduğu aşırı sağcı MHP ile daha da yakınlaşmıştır.[26] Ayrıca AP'nin oy deposu olan bölgelerde Ecevit'in Ortanın Solu söyleminin karşılık bulması ve halkın bu bölgelerde CHP'ye oy vermesi de Demirel'in esas hedef olarak Ecevit ve CHP'yi görmesine neden olmuştur. Kendi aralarındaki anlaşmazlıklara rağmen MC üyelerini bir araya getiren komünizmle mücadele stratejisi, 1960'lı yılların ortasından itibaren ilişkileri gergin olan ve nihayetinde 12 Mart muhtırasıyla Demirel hükümetini istifa etmek zorunda bırakan ordu ile AP arasındaki mesafenin de olabildiğince kapanmasına neden olmuştur. Hatta bu dönemde ordudan ayrılan subaylardan bir kısmı AP'den milletvekili seçilmiştir.[27]

Demirel ilk olarak Ecevit'in istifası ile bozulan CHP-MSP koalisyonunun ardından başlayan ve uzun bir süre devam eden hükümet krizini çözmek amacıyla 1975 yılında MSP, MHP ve Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP)'nin katılımıyla I. MC hükümetini kurmuş ve 1977 seçimlerine kadar ülkeyi yönetmiştir. Burada asıl amaç hükümet krizi sonrasında bir erken seçime gidilerek Ecevit'in

25 A.g.e, s. 440.
26 Tanel Demirel, Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 66-69; Ahmad, a.g.e, s. 426.
27 Demirel, a.g.e, s. 69-70.

CHP'sinin özellikle Kıbrıs müdahalesi ile yakaladığı ivme sonrasında tek parti iktidarı olarak ülke yönetimine gelmesinin engellenmesi olmuştur.[28] MC üyelerini bir araya getiren "Ortanın Solu" ve komünizm karşıtlığı koalisyonun ülkeyi yönetmekten ziyade ülkeyi solun yönetmesine engel olmayı hedeflemesine neden olmuştur. Demirel bu hükümeti "dört lastiği farklı olan bir araba ne kadar gidebilirse o kadar gidebilen bir hükümet" olarak nitelendirmiştir.[29] Demirel liderliğindeki I. MC hükümeti; ortakları arasındaki sorunlarla, ülkenin ekonomik sorunlarıyla, giderek artan sağ-sol çatışmasıyla ve MSP ve MHP üyelerinin bu çatışmalarda yer almasıyla, cumhurbaşkanı ve meclis içinde CHP ile meydana gelen sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır.[30]

Bu sorunlarla baş etmekte zorlanan I. MC hükümeti 1977 yılında yapılan erken genel seçimlerde çoğunluğu tekrar Ecevit'in CHP'sine kaybetmiş fakat hükümet kurma görevi alan Ecevit'in azınlık hükümetinin meclisten güvenoyu alamaması üzerine Demirel MSP ve MHP ile birlikte güçlükle de olsa II. MC hükümetini kurmuştur.[31] Kısa bir süre ülkeyi yöneten II. MC hükümeti (Ağustos-Aralık 1977) 11 AP milletvekilinin istifa etmesiyle sonuçlanan Güneş Motel skandalından sonra meclis çoğunluğunu kaybederek düşmüş ve CHP lideri Ecevit tarafından azınlık hükümeti kurulmuştur. Bu skandal sonrası AP lideri Demirel yaptığı konuşmalarda başbakan Ecevit'i "milli irade hırsızlığı" ile suçlayarak Ecevit'ten başbakan olarak değil "hükümetin başı", "eşkıyanın başı" ve "baş bölücü" gibi sıfatlarla bahsetmiştir.[32] Bu durum 12 Eylül darbesine giden süreçte sağ ve solun iki partisi arasında düşmanlığın artmasını ve özellikle Demirel'in ordu, işçi ve işveren örgütlerinin yanı sıra basının da telkin ettiği CHP ve AP arasında kurulabilecek büyük koalisyon projelerini reddetmesini de beraberinde getirmiştir.[33]

II. MC hükümetinin ardından Ecevit tarafından kurulan azınlık hükümeti, ekonomik krizin derinleşmesi, sağ-sol çatışmasının ve anarşinin artması gibi sorunlarla baş edememiş ve son olarak 1979 ara seçimlerini kaybetmesi üzerine istifa etmiştir. Ecevit hükümetinin istifa etmesinin ardından Demirel tarafından bir azınlık hükümeti kurulmuş ve 12 Eylül darbesine kadar ülkeyi yönetmiştir. Demirel tarafından kurulan azınlık hükümeti döneminde yaşanan en önemli olaylar ülke ekonomisini büyük bir dönüşüme götürecek olan 24 Ocak Kararları, ülke çapında uygulanan sıkıyönetim ve 12 Eylül darbesinin en önemli gerekçelerinden birini teşkil edecek olan başarısız cumhurbaşkanlığı seçimleri olmuştur. Diğer yandan bu dönemde ülkedeki sağ-sol çatışması ve

28 Zürcher, a.g.e, s. 377.
29 Demirel, a.g.e, s. 71; Zürcher, a.g.e, s. 378.
30 Aydın ve Taşkın, a.g.e, s. 269.
31 A.g.e, s. 284.
32 Demirel, a.g.e, s. 75.
33 Demirel, a.g.e, s. 77; Ahmad, a.g.e, s. 447.

anarşi daha da derinleşmiştir.[34] 12 Eylül darbesinin hemen öncesinde liderlerin ve partilerin durumunu analiz eden Karpat'ın şu sözleri oldukça önemlidir:

Bir uygarlığın insanların hırsları ve kaprisleri sonucunda nasıl çöktüğünü anlamak isteyen birinin, Roma, Yunan ve hatta Bizans hakkında yazılmış klasik eserleri okumasına hiç gerek yoktu. Başka durumlarda nezaketi elden bırakmayan parti liderlerinin birbirlerini beceriksizlikle, ahlaki çöküşle, yıkıcılıkla ve benzeri kötülüklerle suçladığı, korkunç açıklamaların yer aldığı herhangi bir gazeteyi açmak ya da devlet televizyonunun haberlerini izlemek yeterliydi.[35]

Ecevit'in kurduğu hükümetler gibi Demirel tarafından kurulan iki MC ve bir azınlık hükümeti de ABD tarafından yakından takip ve analiz edilmiştir. ABD İstihbarat ve Araştırma Bürosu Direktörü'nden ABD Dışişleri Bakanı Kissinger'a gönderilen bir raporda Demirel'in kurduğu birinci MC hükümetinin kırılganlığı ve Demirel'in başarı şansı detaylı bir şekilde incelenmiştir. Rapora göre kılpayı bir çoğunlukla koalisyon kuran Demirel'in tıpkı 1973 seçimlerinden sonra MSP ile koalisyon kuran Ecevit'in değerlendirildiği raporda belirtildiği gibi ülkeyi yönetmekte ve koalisyonu sürdürmekte sorunlarla karşılaşacağı fakat muhalefetin de Demirel'i iktidardan indirecek çoğunluğu elde etmekte zorlanacağı öngörülmektedir. Fakat Demirel'in 1975 yılında kurduğu MC hükümetinin ülkeyi 1977 seçimlerine kadar yönettiği düşünüldüğünde ise bu beklentinin boşa çıktığı söylenebilir. Raporun devamında Demirel'in meclisi işlevsiz hale getirerek ülkeyi kanun hükmünde kararnamelerle yönetme eğilimine gireceği de iddia edilmektedir. Bunun yanı sıra koalisyon ortaklarının eğilimlerinin de incelendiği raporda bu hükümetin Kıbrıs konusunda daha az esnek bir yapıda olduğu ve başbakan yardımcıları olan Erbakan ile Türkeş'in Kıbrıs Rumlarına karşı daha aşırılık yanlısı tutumlara sahip oldukları belirtilmektedir. Bunun sonucunda da MC hükümeti döneminde Ecevit hükümetinin aksine çözümün daha zor olduğunun altı çizilmektedir. Öte yandan Demirel'in ABD ile ilişkileri düzeltmeye yönelik bir çaba içinde bulunacağı fakat özellikle başbakan yardımcısı Türkeş'in işbirliğine daha az yatkın olması sebebiyle bu düzelmenin gerçekleşmesinin zor olduğu belirtilmektedir. Demirel hükümetinin iç siyasetteki en büyük sorununun ise yeniden iktidara gelmek için sert bir muhalefet yürüten partilerin de dahil olduğu muhalefet cephesi olduğu belirtilmektedir. Ecevit'in kontrol altında tuttuğu başta öğrenciler ve işçiler olmak üzere sol muhalefetin Demirel'in işlerini zorlaştıracağı isabetli bir şekilde öngörülmektedir. Ülkedeki hukuk ve düzeni tehdit eden güçlerin orduyu rahatsız ettiğinden bahsedilen raporda Demirel'in ülkedeki düzeni sağlayamaması durumunda ordunun 1971'deki benzer şekilde hareket geçme eğiliminin artabileceği vurgulanmaktadır. Her şeye rağmen Demirel'in kurduğu koalisyonun, ortakları gözünde bir geçiş hükümeti olmaktan ziyade ülkeyi yöneterek kendi

34 Aydın ve Taşkın, a.g.e, s. 307-321; Zürcher, a.g.e, s. 379.
35 Karpat, a.g.e, s. 278.

durumlarını ve prestijlerini güçlendirmenin bir aracı olacağı değerlendirilmektedir. Raporun sonunda Demirel'in ülkede hukuk ve düzeni sağlayamaması durumunda yönetilebilir ve kabul edilebilir bir hükümet kurulabilmesi amacıyla erken seçimlere gidebileceği belirtilmektedir.[36]

Koalisyon ortakları arasındaki tüm sorunlara, ülkede günden güne artan siyasi, ekonomik ve sosyal krizlere rağmen Demirel tarafından kurulan MC hükümeti 1977 seçimlerine kadar ülkeyi yönetmeyi başarabilmiştir. Demirel lideliğindeki koalisyon hükümeti hakkında Ankara'daki ABD büyükelçiliği tarafından hazırlanan diğer bir raporda da bir öncekine benzer ifadeler yer almaktadır. Raporun giriş bölümünde Demirel hükümetinin Kıbrıs konusundaki pozisyonu değerlendirilmekte ve Başbakan Demirel ile Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in adada uzlaşma ve çözümden yana olmalarına ve bir arka kapı politikası uygulamalarına rağmen ülkedeki siyasi atmosferin çözümü zorlaştırdığı ve ikilinin hareket alanını daralttığı belirtilmektedir. Sonuç olarak Demirel hükümetinden kısa vadede Kıbrıs konusunda bir çözüm beklenmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Aynı şekilde Türkiye ile ABD arasında yapılması planlanan savunma işbirliği konusunda da Demirel hükümetinden fazla bir beklenti içinde bulunulmaması çünkü Türkiye'nin görüşmelerin başından itibaren yürüttüğü politikanın karşılıklılık ilkesinden ziyade Türkiye'nin çıkarlarına dayalı tek taraflılık ilkesine dayandığı ve bu durumun ilerlemeyi zorlaştırdığı belirtilmektedir. Bu durumun en önemli sebebi olarak da Türk milliyetçiliğinin kısa vadeli çıkarları ve mevcut hükümetin zayıflığı ön plana çıkarılmaktadır. Raporda olası iki sonuçtan bahsedilmektedir: iki ülke arasında savunma işbirliği ile ilgili ortak bir nokta bulunamaması ve işbirliğinin başarısız olması veya ABD'nin güvenliğini güvence altına alacak kısa süreli bir çözümün kabul edilmesi. Türkiye ile ABD arasında yapılması planlanan savunma işbirliği konusunda farklı detayları da içeren raporda Türkiye'nin iç siyasetinde yaşanan gelişmeler de irdelenmektedir. Rapora göre ABD için en önemli sorun Türkiye'nin etkili ve kullanışlı bir müttefik olarak kalıp kalamayacağıdır. Demirel hükümetinin zayıflığı yalnızca Kıbrıs ve ABD'nin güvenliği açısından bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmemekte, hiçbir hükümetin çözüm üretemediği Türk ekonomisinin içinde bulunduğu durumun yanısıra üniversiteleri felç eden öğrenci olaylarının ülkeyi adım adım bir askeri müdahaleye götürdüğü belirtilmektedir. Rapora göre tüm bu yaşananlara rağmen Türk toplumu istikrarlı ve metanetli bir yaklaşım sergilemektedir ve Batı ittifakının en cesur ve vatansever halklarından biridir. Ayrıca Türkiye coğrafi açıdan Batı ittifakı için değerini ve kuzeyden gelebilecek bir tehlikeye karşı kendini koruma potansiyelini korumaktadır. Tüm bunlara rağmen Türk Amerikan ilişkileri son otuz yılın en önemli dönüm noktasında bulunmaktadır. Her ne kadar yakın gelecekte Türkiye ile ABD'nin yeni ve güçlü ilişkiler kurma olasılığı bulunsa da o günün şartlarında işbirliğine ve fedakarlığa dayalı

36 FRUS 1969-1976, c. 30, s. 722-723.

ilişkilere sahip olma potansiyelinin düşük bulunduğu belirtilmektedir.[37]

1975 yılında kurulan ve 1977 seçimlerine kadar ülkeyi yöneten birinci MC hükümeti seçimleri kaybetmiş ve Ecevit'in CHP'si seçimleri kazanmasına rağmen tek başına hükümeti kurabilecek çoğunluğu elde edememiştir. 1977 seçimlerinden sonra Ecevit'in kurduğu azınlık hükümeti meclisten güvenoyu alamayınca Demirel liderliğinde ikinci MC hükümeti kurulmuştur. Bu hükümet döneminde de Türkiye'nin kronikleşen ekonomik ve sosyal sorunları devam etmiştir. Bu hükümet döneminde ABD Başkanı Carter'ın Ulusal Güvenlikten Sorumlu Yardımcısı Brzezinski tarafından Türkiye ekonomisi hakkında hazırlanan rapor oldukça dikkat çekicidir. Rapora göre Türkiye'nin döviz rezervleri erimekte ve yabancı bankalar Türkiye Merkez Bankası'na borç vermemektedir. Türk ekonomisini toparlamaya çalışan yetkililer ise dışarıdan alınacak borçlar, stoklardaki tarım ürünlerinin hızlı bir şekilde satılması ve Almanya'daki işçi dövizlerinin ülkeye getirilmesi gibi hızlı çözümler üretmeye çalışmaktadır. Daha önce ekonomiyi yönetme konusunda oldukça başarılı olan Demirel hükümeti ise zorlu bir süreç yaşamaktadır. Türkiye'nin ihtiyacı olan en önemli şey kısa vadeli borçların orta ve uzun vadeye yayılmasıdır ve Türkiye'nin önündeki tek seçenek Batı'daki bankerler ve hükümetlerle işbirliği yapmaktır. Ancak bunun karşılığında Türk hükümeti içeride ekonomik büyümeyi yavaşlatacak, sosyal destekleri ve uzun vadeli yatırımları azaltacak tasaruf tedbirleri almak zorundadır. Rapora göre bu tedbirleri almak için gerekli olan şey ise güçlü bir hükümettir. Gelecek seçimlerde Ecevit veya Demirel tek başına hükümet kurabilirse bu mümkün olur ancak seçimler ikisinden birini tek başına iktidara getirmezse Türkiye'nin siyasal ve ekonomik krizleri daha da derinleşebilir.[38] Bu rapor incelendiğinde, 12 Eylül darbesi sonrası dönemin tarif edildiği görülmektedir. Diğer bir deyişle Demirel'in darbeden önce kurduğu son hükümet döneminde tam da bu raporda bahsedilen ilkeler doğrultusunda alınan 24 Ocak kararları Demirel hükümeti tarafından uygulanamamış ancak darbe sonrasında ülkeyi demir yumruk olarak yöneten cunta hükümeti tarafından uygulanabilmiştir.

Demirel'in azınlık hükümeti döneminde ve 1980 yılı başlarında CIA tarafından Türkiye hakkında hazırlanan bir başka raporda da Türkiye hakkında karamsar bir tablo çizilmektedir. Rapora göre Demirel'in azınlık hükümeti Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve iç güvenlik ile ilgili sorunlarını çözmekten oldukça uzaktır. Siyasal şiddet kontrol edilmediği takdirde adım adım bir iç savaşa dönüşecektir. Dış yardımlardan yoksun olan Türkiye ekonomisi de bir krizdedir ve bu durum siyasal şiddeti de artırmaktadır. Daha da önemlisi siyasi liderler arasındaki yarış ve partizanlık orduyu siyasete daha fazla karışmaya itmektedir. Ordunun siyasete daha fazla müdahil olması siyasileri ülkenin sorunları ile ilgili daha fazla inisiyatif almaya yöneltmekle birlikte kalıcı bir

37 FRUS 1969-1976, c. 30, s. 794-797.
38 FRUS 1977-1980, c. 21, s. 298-299.

çözüm getirmemiştir. Rapora göre ordunun sorunların demokratik yollarla çözülmesi konusunda sabrı tükenmektedir ve üst düzey komutanlar bazı hazırlıklar yapmaktadır. Tüm bu gelişmeler içinde Türkiye ve Batı çıkarları açısından tek olumlu gelişme Batı yanlısı bir yönelime sahip olan Demirel hükümetinin hazırladığı ekonomik stabilizasyon programıdır. Ekonomik programın başarısı halk üzerinde olumsuz etkileri olmakla birlikte programın etkin bir şekilde uygulanması, siyasal ve toplumsal şiddetin kontrol altına alınmasıdır. Belirtilen faktörler Türkiye'deki liderlerin ve müttefiklerin beklentisi olmakla birlikte ordunun ülkenin sorunlarının çözülmesi konusunda daha etkin bir rol oynamaya başladığı belirtilmektedir. Ordunun sorunların çözümü konusunda sabrının tükenmeye başladığı iddiasının dayanağı genelkurmay başkanı Kenan Evren'in 2 Ocak 1980 tarihinde cumhurbaşkanı Korutürk'e verdiği ve birer kopyasını da Ecevit ve Demirel'e verdiği uyarı mektubuna dayandırılmaktadır. Bu mektupta Evren Türkiye'de bir komünist devrim, teokratik veya faşist bir devlet kurulması olasılığından bahsetmekte ve siyasileri uyarmaktadır. Mektup ABD haber kaynakları tarafından "son uyarı" başlığıyla yayınlanmıştır.[39] Görüldüğü üzere CIA tarafından hazırlanan rapor Türkiye'nin sözü edilen dönemde içinde bulunduğu durumu ayrıntılı bir şekilde ele almakta ve son tahlilde ordunun yönetime el koyabileceği beklentisiyle sona ermektedir. Ocak 1980'de verilen bu uyarının üzerinden yaklaşık dokuz ay sonra meydana gelen 12 Eylül darbesi göz önünde bulundurulduğunda, darbede rolü olup olmadığı tartışmalarından bağımsız bir şekilde, ABD'nin duruma doğru teşhis koyduğu görülmektedir. Daha da önemlisi askeri darbe ihtimalinin bu kadar görünür hale geldiği bir dönemde siyasi aktörlerin durumu analiz etmekten ne kadar uzak oldukları da gözden kaçırılmamalıdır.

Aynı dönemde Ankara'da bulunan ABD büyükelçiliğinin hazırladığı bir raporda da yine askeri çözüm olasılığından güçlü bir şekilde bahsedilmektedir. Rapora göre sistemin mevcut sorunları çözebileceğine olan inançları gittikçe azalan Türkler askeri bir çözüme gittikçe daha fazla destek vermektedir ve ülkenin içinde bulunduğu durum bazı gelişmelere gebedir: şiddetin önüne geçme konusunda başarısız bir sistem, kilitlenmiş bir meclis, desteği günden güne eriyen bir azınlık hükümeti, parti liderleri arasındaki bitmek bilmeyen çekişme, ekonomideki çöküşün engellenememesi, ordudaki üst düzey komutanların tekrar tekrar yaptıkları sonuçsuz uyarılar, Türk anayasal sisteminde ordunun oynadığı geleneksel rol ve Menderes'i deviren 1960 darbesi örneği. Rapora göre olası bir askeri çözümün 1960 yılındaki darbeye veya 1971'deki muhtıraya benzeme ihtimali bulunmaktadır ve ABD için önemli olan olası bir askeri darbenin şeklinden çok içeride ve dışarıda alacağı destek ve sahip olacağı saygınlıktır. Öte yandan Amerikan yetkilileri Türkiye'nin dış destekle bu sorunların üstesinden gelebileceğine inanmakta ve her fırsatta bu inancı tekrarlamaktadır. Bu

39 FRUS 1977-1980, c. 21, s. 453-454.

ifadelerin ardından rapor yeniden askeri müdahale olasılığı üzerinde durmakta ve Türkiye'deki siyasi ve askeri liderlere güçlü bir mesaj verilmesi gerekliliğinin altını çizmektedir. Bu bağlamda verilecek mesaj şu ilkeleri içermelidir: ABD yönetimi ne şekilde yapılırsa yapılsın ve meşrulaştırılırsa meşrulaştırılsın hukuk dışı bir müdahaleye tamamen karşıdır. Bu şekilde bir müdahale Türk-Amerikan ilişkilerinde yıkıcı etkiler yaratabilir ve ABD'nin Türkiye'nin ekonomik ve askeri ihtiyaçlarına cevap verebilmesinin önünde bir engel teşkil edebilir. Mevcut koşullar dahi böyle bir çözümün sorunları ortadan kaldırıp kaldırmayacağını garanti etmemektedir. Raporun devamında Türkiye'nin sorunlarını demokratik yollarla çözebileceğine dair inanca vurgu yapılmakta ve ABD hükümetinin bu kapsamda Türkiye'nin ihtiyaçlarını gidermek konusunda istekli olduğu belirtilmektedir. Son olarak raporda belirtilen prensiplerin her fırsatta Türk siyasi ve askeri liderlerle paylaşılmasının yararlı olacağı vurgulanmaktadır.[40]

Ankara'da bulunan ABD büyükelçiliği her ne kadar Türkiye'nin sorunlarının demokratik yollarla çözülmesi gerektiğini vurgulamışsa da ordunun üst düzey komutanlarıyla yakın ilişkiler içinde olduğu da büyükelçilikten ABD Dışişleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı'na gönderilen bir raporda ortaya çıkmaktadır. Sözü edilen raporda ABD büyükelçisi genelkurmay başkanı Kenan Evren ile buluştuğu bir akşam yemeğinde konuşulan konulara değinmektedir. Büyükelçi Kenan Evren'in Türkiye'nin stratejik konumuyla ilgili bazı endişeleri olduğunu ve ABD'nin Türkiye'yi ekonomik ve askeri alanlarda daha fazla desteklemesi gerektiğini düşündüğünü ifade etmektedir. Büyükelçiye göre 1979 yılında İran'da meydana Humeyni devrimi Türkiye'nin güvenlik planlayıcılarının endişelerini arttırmıştır. Devrimden sonra İran'ın istikrarsızlaşması ve Irak'taki Kürtlerin Sovyetlerin desteğiyle güçlenmesi Türkiye'nin güvenliği üzerinde bir baskı unsuru yaratmaktadır. Aynı zamanda İran'da yaşanan gelişmeler ABD'nin İran Körfezi ile bağlantısını ortadan kaldırmış ve petrolün Batı'ya akışını tehlikeye düşürmüştür. Büyükelçiye göre Evren'in endişeleri yersiz değildir ve Türkiye özellikle askeri alanda ABD desteğine muhtaçtır. Evren'in ABD'den beklentisi Türkiye'nin yanında olduğunu daha güçlü bir şekilde göstermesidir aksi takdirde Türkiye farklı seçenekleri değerlendirmek durumunda kalabilir. Raporun devamında ABD'nin Türkiye'ye sağlayacağı askeri desteğin detayları hakkında görüşler yer almaktadır. Evren ABD'nin Türkiye'ye daha fazla destek olması gerektiği konusunu ısrarla vurgularken ABD büyükelçisi Türkiye'nin ABD'den başka seçeneği olmadığı hususunu ısrarla belirtmektedir.[41]

Sözü edilen görüşme genelkurmay başkanı Evren'in ABD gözünde Türkiye'nin önemli bir aktörü haline geldiğini gözler önüne sermektedir. İran Devrimi ve Güneydoğu Anadolu'da meydana gelen terör faaliyetlerinin orduda

40 FRUS 1977-1980, c. 21, s. 454-456.
41 A.g.e, s. 441-444.

hassasiyet yarattığı ve bu bağlamda ABD ile özellikle asker ilişkilerin geliştirilmeye çalışıldığı rapora yansıyan bir gelişmedir. Ayrıca Türkiye'de bir askeri darbe beklentisi içinde olan ABD'nin siyasi liderlerden ziyade askeri liderlerle işbirliği içinde olması da 12 Eylül darbesi sonrasında Türk-Amerikan ilişkilerinin dönüşümü ve bu dönüşümde dönemin devlet başkanı Evren'in rolü düşünüldüğünde oldukça önemli bir detaydır.

Sonuç

Türkiye'de 12 Mart muhtırasıyla başlayan istikrarsız süreç ülkenin 1973 seçimlerine kadar teknokrat hükümetleriyle yönetilmesine neden olmuştur. 1973 seçimlerinden 12 Eylül darbesine kadar geçen süreç ise Ortanın Solu sloganıyla seçimlerden birinci parti olarak çıkan Ecevit'in CHP'si ile Demirel'in AP'si arasında kıyasıya bir mücadele ve birbirini yıpratma çabasıyla geçmiştir. Bu dönemde iktidar sarkacı bir Ecevit'i bir Demirel'i gösterirken birbiri ardına hükümet kuran bu iki lider on yılın sonunda Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlarını çözmek konusunda aciz kalarak ülkeyi bir iç savaşın eşiğine getirmiş ve 1980 yılında ordu duruma müdahale ederek cumhuriyet tarihinin üçüncü askeri müdahalesini gerçekleştirmiştir.

Türkiye'de bu gelişmeler yaşanırken ABD Ecevit ve Demirel hükümetlerini oldukça rasyonel bir şekilde değerlendirmiş ve her iki liderin politikalarına karşı kendi çıkarları doğrultusunda pozisyon almıştır. Örneğin 1970'li yılların başında ABD baskısıyla konulan haşhaş yasağını kaldıran ve Kıbrıs müdahalesini yapan Ecevit hakkında yazılan övgü dolu yazılar ve Kıbrıs konusunda çözümün yine Ecevit sayesinde gerçekleştirilebileceğine dair görüşler bunun ön önemli kanıtıdır. Ayrıca sol sloganla seçimleri kazanan Ecevit'e, sağcı Demirel'e kıyasla daha olumlu bakılması da bu bulguyu destekler niteliktedir. Ek olarak, Demirel'in de Kıbrıs'ta çözüm konusunda en aza Ecevit kadar istekli olduğunu fakat özellikle MC hükümetleri dönemindeki ortakları Erbakan ve Türkeş yüzünden bu tarz bir çözümü ancak arka kapı diplomasisi yoluyla elde etmeye çalıştığı yönündeki raporlar Ecevit'le benzerlik taşımaktadır.

Burada vurgulanması gereken bir başka nokta da ABD'nin tek parçalı bir yapı olmadığı ve farklı kurumlara ait raporlar arasında da farklılıklar olduğudur. Diğer yandan ABD bu dönemde hükümet kuran her iki liderin de performanslarını zayıf bulmakta ve özellikle 1978 sonrasında iki liderin ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal meselelerini çözebileceğine dair umutlarını gittikçe yitirmekte ve özellikle İran'da yaşanan Humeyni devriminden sonra bir askeri çözüme daha da yaklaşmaktadır. Kısacası, ABD her iki lideri ve bu liderlerin politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirmekte ve bu doğrultuda siyaset belirlemektedir.

Çalışmadan elde edilen bir başka sonuç, ABD'nin özellikle 1979 yılında İran'da meydana gelen Humeyni devriminden sonra İran'la ilişkilerinin bozul-

masıyla aynı durumun Türkiye'de de meydana gelebileceği konusunda endişelerinin artmış olduğu ve politikacılardan ümidini kesen ABD'nin askeri müdahale beklentisinin raporlarda daha fazla yer işgal ettiğidir. Hem CIA hem de Ankara'da bulunan ABD büyükelçiliğinin yaptığı analizlerde bu durum 1970'li yılların ortalarında dahi dile getirilirken özellikle 1979 sonrasında daha da yüksek sesle dillendirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda ABD'nin Türk ordusunun üst düzey komuta kademesini daha yakından takip etmesi ve bu komutanlarla ilişkilerini çeşitli kanallardan geliştirmeye çalışması da oldukça dikkat çekicidir.

Sonuç olarak, Ecevit ve Demirel hükümetleri döneminde ABD Türkiye'yi ve ülkede yaşanan gelişmeleri yakından takip etmiş ve her iki lidere karşı rasyonel ve çıkarcı politikalar geliştirmiştir.

Kaynaklar

AĞIRBAŞ, Ali Murat, Milli Görüş Siyaseti: Milli Nizam Partisi'nden Fazilet Partisi'ne, Kopernik Yayınları, İstanbul 2019.

AHMAD, Feroz, Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980, Hil Yayın, İstanbul 2010.

AYDIN, Suavi - Yüksel Taşkın, 1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.

BORA, Tanıl, Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.

BORATAV, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi 1908–2015, İmge Yayınevi, Ankara 2018.

DEMİREL, Tanel, Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

Foreign Relations of the United States (FRUS). 1969-1976, c. 30 / 1977-1980, c. 21.

KARPAT, Kemal, Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980, İmge Yayınevi, Ankara 2007.

PAMUK, Şevket, Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

UYAR, Hakkı, İki Darbe Arasında CHP 1960-1971, Doğan Kitap, İstanbul 2017.

YAŞLI, Fatih, Halkçı Ecevit: Ecevit, Ortanın Solu, CHP (1960-1980), Yordam Kitap, İstanbul 2020.

YENAL, Oktay, Cumhuriyetin İktisat Tarihi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

YORGANCILAR, Serkan, Milli Görüş 1969-1980, Pınar Yayınları, İstanbul 2012.

ZÜRCHER, Erik Jan, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

Extended Abstract

The period between 1973 general elections and 12 September (1980) military coup witnessed political rivalry between the leader of the Republican People's Party (RPP) Ecevit, who was the forerunner of the Left of the Center ideology and unable to form a single party government due to the lack of majority in the parliament after the elections, and the leader of right-wing Justice Party (JP) Demirel. In this period, the power pendulum oscillated between the two leaders who formed successive goverments. However, their unstable governments were not able to solve Turkey's political, economic and social problems that ended up with the military intervention in 1980. Despite the existing literature on opium issue and Cyprus crisis and their reflections on Turkish-American relations, studies on the American approach to Turkey's domestic problems do not exist, so this study aims to fill this gap in the literature. In this study, periods of these leaders have been analyzed separately within the context of Turkey's domestic politics by using American archives and secondary sources on the subject. The findings of this study are important to understand the policy of the USA toward Turkey's domestic politics. First of all, the USA approached the two leaders rationally and in the light of its national interests. Despite the decisions of Ecevit government to lift the opium poppy ban and the Cyprus intervention in 1974, the USA was hopeful for Ecevit to

solve the Cyprus problem between Turkey and Greece. Similarly, there were several documents on Ecevit which were praising the RPP leader. There was also a positive approach to Demirel regarding the solution of the Cyprus problem by a back door diplomacy. American officials argued that Demirel's coalition partners Erbakan and Türkeş were impeding a solution on the island. On the contrary, for the USA, performances of both leaders in governing the country and finding solutions to political, economic and social problems were weak and it was expecting a military intervention in Turkey especially after the Khoumeini Revolution in Iran in 1979 that jeopardized its interests in the Gulf because there was no room for the USA to lose Turkey similar to Iran. In this context, American officials followed the military leaders closely in order to develop their relations in case of a possible military intervention. All-in-all, the USA did not have personal love or hatred to Ecevit and Demirel despite their policies against the interests of the USA, and the leader of the capitalist bloc tried to adjust its policies in this period rationally.